

עת לעשות לה' הפרו תורתך

עת לעשות לה' הפרו תורתך: (תהלים קיט קכו).¹

רש"י תהלים קיט על הפסוק – פשט ודרש בפסוק

עת לעשות לה' וגו' - מוסב על מקרא שלפניו: "הבינני ואדעה עדותיך" - להבין עת לעשות לשמך, איך יעשו אותם שהפרו תורתך למצוא רצון וסליחה ותמצא להם, ואעשה כן על כל עבירה שבידי.² ורבותינו דרשו ממנו שעוברין על דברי תורה כדי לעשות סייג וגדר לישראל, כגון גדעון ואליה בהר הכרמל שהקריבו בבמה.³ עוד ראיתי נדרש באגדה פירוש: איש פנוי וטיילן העושה תורתו עתים, מפר ברית, שאדם (פנוי) צריך להיות יגע בתורה כל שעות היום.⁴

מסכת ברכות פרק ט - דרישה דו-כיוונית של הפסוק

משנה ה':⁵ ... והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם, שנאמר: "והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה' " (רות ב ד),⁶ ואומר: "ה' עמך גבור החיל" (שופטים ו יב), ואומר: "אל תבוז כי זקנה אמך" (משלי כג כב), ואומר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו).⁷ ר' נתן אומר: הפרו תורתך - עת לעשות לה'.⁸

גמרא ברכות דף סג עמוד א: התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו וכו'. מאי ואומר? - וכי תימא: בעז מדעתיה דנפשיה קאמר - תא שמע: "ה' עמך גבור החיל" (שופטים ו יב). וכי תימא: מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון? - תא

¹ הסיבה שבחרנו בנושא זה, היא הקשר למגילת רות ולדמותו של בעז כפי שנראה להלן, אך במחשבה שנייה יש כאן גם קשר לשבועות כחג מתן תורה. לרעיון הכפול ולכאורה סותר. מחד גיסא, ההשתדלות לקיים את התורה בכל מצב, בפרט כאשר אחרים מפירים אותה ומזלזלים בה; ומאידך גיסא, שלעתים הפרתה של התורה היא קיימת וכדברי הגמרא במנחות שנראה להלן: "פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה".

² שאני אלמד לעשות תשובה ולתקן דרכי מהרשעים שהפרו תורתך ואתה סולח להם. בדומה למוטיב "שלא לנעול דלת לפני השבים" שבגיננו נסלח אפילו לרשע כמנשה (דברים רבה ב כ). בעקבות פירוש זה נראה חשוב לראות את ההקשר של הפסוקים לפני ואחרי הפסוק שלנו (תהלים קיט קכד-קכח): "עשה עם עבדך כחסדך ורחמיך למדני: עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך: עת לעשות לה' הפרו תורתך: על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז: על כן כל פקודי כל אשרתי כל ארץ שקר שגאתי".

³ פירושים רבים ניתנו לפסוק זה, בפשט ובדרש. ראו דעת מקרא על הפסוק: "עת לעשות לה', אומר אני שכאשר אני רואה שהרשעים הפרו תורתך ... ירא ה' מגביר את דבקותו בתורה ואת זהירותו וזריזותו לקיימה". ופירוש רד"ק הולך בכיוון של נקמה בגויים וגאולה: "עת לעשות לה' הפרו תורתך. עת ומועד לה' שיעשה נקמה, כאשר הפרו הורתך. אף על פי שבזמן הזה אתה מאריך לרשעים, יבוא עת שתפרע מהם, והוא עת הגאולה". כך מפרש גם מצודת דוד: "עת לעשות - יש עת קבוע לעשות לה' משפט בהרשעים אשר הפרו תורתך". אבל בפסוק הסמוך (ראו פירוט הפסוקים בהערה הקודמת) מציע רד"ק פירוש רך יותר אשר חוזר ומזכיר את פירוש רש"י הראשון, את מוטיב התשובה, ואת פירוש דעת מקרא: "על כן אהבתי מצותיך מזהב ומפז ... כלומר, על כן שאני רואה שהם הפרו תורתך, ורודפים אחרי הבצע, וכל עסקם וטרדתם היא לקנות ממון, אני אהבתי מצותיך ללמדם, ולעשותם ולהתעסק בהם יותר מזהב ומפז, שהם מתעסקים לקנותם". אכן, בפנים רבות יכול פסוק זה להידרש ואנו נלך, כדרכנו בעקבות מדרשי חז"ל.

⁴ מדרש אגדה זה לא מצאנוהו ואולי הכוונה לחיוב שהיה על האדם ללמוד תורה בגן עדן כשלא היה צריך לעבוד וצרכיו מצויים לו. ראו בראשית רבה יג ז על הפסוק: "ואדם אין לעבוד את האדמה", וכן תנחומא בבובר בראשית סימן כה.

⁵ המשנה האחרונה המסיימת את מסכת ברכות.

⁶ שהתירו לברך בשם ה' כפי שניתן ללמוד מבעז ומגדעון "ואין בזה חשש של זלזול בכבוד שמים בשביל כבוד הבריות, או חשש של הזכרת שם שמים לבטלה" - מפרש קהתי. ראו פירוט עניין זה במדרש רות רבה פרשה ד סימן ה: "ר' תנחומא בשם רבנן אמר: שלשה דברים גזרו בית דין של מטה והסכימו עמהם בית דין של מעלה, ואלו הן: לשאול שלום בשם, ומגילת אסתר, ומעשרות. שאילת שלום מניין? שנאמר: החושבים להשכיח את עמי שמי (ירמיה כג). אימתי חשבו? בימי עתליהו. ורבנן אמרין: בימי חנניה מישאל ועזריה. ר' חנניה בשם ר' יהודה ברבי סימון: בימי מרדכי ואסתר. ועמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם, שנאמר: והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה', וכן המלאך אמר לגדעון (שופטים ו): ה' עמך גבור החיל". וכבר הארכנו לדון בשאלת שלום בשם ה' בדברינו **מדרשים מרות רבה** והראינו שבעוד שבראשונים נזכר עניין זה, הוא נעלם בהדרגה ואיננו מובא להלכה, כפי שאכן מקפידים בימינו, אולי בצורה מוגזמת. ראו דברינו שם.

⁷ ראו רש"י על קטע זה במשנה (בגמרא): "ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך - פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה', אף זה, המתכוין לשאול לשלום חברו זה רצונו של מקום, שנאמר: בקש שלום ורדפהו, מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור".

⁸ שני הפסוקים הראשונים מביאים ראייה מבעז ומהמלאך שנגלה לגדעון שמותר להזכיר שם שמים בברכה לאדם, ואילו שני הפסוקים האחרים נותנים נימוק מדוע הותר לעשות כן ושאינו לזלזל בתקנות הראשונים. והגמרא מסבירה שרשרת פסוקים אלה כמובא להלן. ראו פירוש ברטנורא על סוף משנה זו שדווקא מדברי ר' נתן לומדים את ההיתר להפר לעיתים את דין התורה: "רבי נתן אומר הפרו תורתך - פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה', אף זה המתכוין לשאול בשלום חברו, וזהו רצונו של מקום שנאמר (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו, מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור".

⁹ ואין ללמוד מהמלאך שבא בשליחות שמים לבני אדם. אך רש"י מפרש שם: "וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון - כלומר: לא שאל בשלום ולא ברכו, אלא בשליחות קאמר, מאת המקום לבשרו שהשכינה עמו, ולא גמרינן מיניה".

שמע: "אל תבוז כי זקנה אמך" (משלי כג כב).¹⁰ ואומר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". אמר רבא: האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש, מסיפיה לרישיה מדריש.¹¹ מרישיה לסיפיה מדריש: עת לעשות לה' מאי טעם - משום הפרו תורתך. מסיפיה לרישיה מדריש: הפרו תורתך מאי טעמא - משום עת לעשות לה'.¹² תניא, הלל הזקן אומר: בשעת המכניסין - פִּזְרָ, בשעת המפזרים - כְּנָס. ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פזר, שנאמר: "יש מפזר ונוסף עוד" (משלי יא כד). ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו - כנס, שנאמר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך".¹³

.....

דרש בר קפרא: איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה - "בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֵׁר אֶרְחֻכֶּיךָ" (משלי פרק ג פסוק ו). אמר רבא: אפילו לדבר עבירה.¹⁴

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת ברכות פרק ט - תקנות חכמים, שכר ועונש

וכיון שהזכיר בכלל התקנות שהתקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו בשם ה', לפי שמילת שלום עשאה משמותיו של הקב"ה,¹⁵ לפיכך בא להביא ראיה שזה מותר מבועז שאמר: ה' עמכם והשיבוהו הם: יברכך ה'. ואמרו אח"כ: "ואומר: אל תבוז כי זקנה אמך", אינו ראיה על מה שלפניו, כלומר שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם, אלא בא ללמד שלא להקל בתקנות חכמים אע"פ שנתישנו ורחק זמן אותה תקנה, ועל זה הזהיר שלמה במשל זה. ואח"כ הביא ראיה שהעובר על אותם התקנות חייב עונש ויסורים לפי שהפר תורה, וזהו ענין אמרו הפרו תורתך עת לעשות לה'. אבל מי שמניח הכתוב כמו שהוא ומבאר ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך, יאמר, שכשנגזרת עת עונש ונקמה יבואו סבות לבני אדם שיפרו תורה כדי שתחול עליהם הגזירה כשהם חייבים, וענין זה ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו, כי נצא מזה לשאלת השכר והעונש. ואל תבקש ממני בענין שאנחנו עכשיו בו זולתי ביאור הדברים בלבד.¹⁶

¹⁰ רש"י: "אל תבוז את בועז לאמר מדעתו עשה, אלא למוד מזקני ישראל כי יש לו על מי שיסמוך, שנאמר: עת לעשות לה'". נראה לחבר דברי רש"י אלה עם דבריו במקומות אחרים, כגון חגיגה ג ע"ב: "אף אתה קנה לך לב מבין" וכן דבריו על הגמרא בחולין ז ע"א: "מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו" בנושא נחש הנחושת. אפשר שיש כאן שיטה מקיפה של רש"י שצריכה עיון נוסף.

¹¹ ניתן לדרוש פסוק זה בשני כיוונים, מראשו לסופו או מסופו לראשו כפי שהוא ממשך ומבאר.

¹² רש"י שם: "אם באת לדרשו למקרא זה יש לך לדרשו יפה בין בכתבתו, בין בהפוך. מרישיה לסיפיה - עת לעשות לה' משום הפרו - עתים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו - משום דהפרו תורתך. מסיפיה לרישיה - הפרו תורתו עושי רצונו, כגון אליהו בהר הכרמל (מלכים א' י"ח) שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה". ראו איך מרחיב בנושא הרב יוסף דוב סולביצ'יק בשיעוריו על דף זה במסכת ברכות, כשהוא מצטט את רש"י הנ"ל ומחבר את הדברים לדברי הרמב"ם בהלכות ממרים פרק ב הלכה ד: " ... וכן אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה או לעבור על מצות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהיכשל בדברים אחרים, עושין לפי מה שצריכה השעה. כשם שהרופא חותך ידו או רגלו של זה כדי שיחיה כולו כך בית דין מורים בזמן מן הזמנים לעבור על קצת מצות לפי שעה כדי שיתקיימו כולם". מוסיף על כך הרב סולביצ'יק ומסכם בלשונו: "ונראה שזהו יסוד הענין של עת לעשות לה' הפרו תורתך, דלפעמים צריך להפר תורה כדי לעשות סייג וגדר בכדי שתתקיים התורה כולה וכמו אליהו בהר הכרמל. והיינו המשל של הרמב"ם שהרופא חותך אבר אחד בכדי שיחיה החולה ויקיים את כל גופו". (האם לא גלשנו לכלל: חלל עליו שבת אחת כדי שיקיים שבתות הרבה", ומה עם "וחי בהם"?). ראו גם סיכום הדברים באנציקלופדיה תלמודית כרך ח ערך מצות עשה: " ... יש מהראשונים מפרשים הכתוב: עת לעשות לה' הפרו תורתך, שדרשוהו מסופו לראשו: הפרו תורתך משום עת לעשות לה', שעושי רצונו הפרו תורתו, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות, כדי לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה, ולמדים מכאן שאפשר לדחות קצת מצות דרך הוראת שעה". ראו דבריו [עשו סייג לתורה](#) במיוחדים וכן דבריו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא.

¹³ ראו פירוש שטיינזלץ על הדף בגמרא שם: "בשעת המכניסים, כלומר כשחכמי הדור דואגים לכנס את דברי התורה ולא להפיצים ברבים - פזר. בשעת המפזרים כנס, והנח לאחרים להיות מרביצי תורה. ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פזר, אך אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו - כנס ואל תגרום לתורה להתבזות, שנאמר: עת לעשות לה' הפרו תורתך, ומניעת לימוד תורה במקרה זה יש בה משום עת לעשות לה'". עניין זה של כינוס ופזר, הוא גם מה שקרה בהדגשת שם ה' ע"י בעז שבשעה שזקני הדור כנסו והוא פיזר. ראו תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ו: "בראשונה כשהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבליעין אותה ביניהן, שנאמר: והנה בעז בא מבית לחם וגו' ואומר: ה' עמך גבור החיל ואומר: אל תבוז כי זקנה אמך עת לעשות לה'". ומה נאמר היום שהאות ק"ף השתלטה על דברינו גם כשאומרים פסוק או דבר תורה נאה ומתוקן?

¹⁴ וזה מחבר אותנו לדברי הגמרא במסכת הוריות י ע"ב: "ואמר עולא: תמר זנתה וזימרי זינה, תמר זנתה - יצאו ממנה מלכים ונביאים, זימרי זינה - נפלו כמה רבבות מישראל. אמר רב נחמן בר יצחק: גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, שנאמר: תבורך מנשים יעל אשת חבר הקניי מנשים באהל תבורך, מאן נינהו נשים באהל? שרה, רבקה, רחל ולא"ה". ופסיקתא זוטרתא (לקח טוב) רות הקדמה, חוזר וכוך את מעשה גדעון ואליהו עם הכלל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה: "ואף על פי שעל כל אחת מהם אדם חייב כרת, גדעון עשה כל אלו, והקב"ה רצה בהם, לפי שעשה על פי המלאך במלאכות מלכו של עולם, וכן אליהו הנביא שחט שחיטה חוצה לארץ ונתרצה, מכאן אמרו גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה".

¹⁵ ראו ספרי במדבר פרשת נשא פיסקא מב: "גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום, שנאמר: ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו כד). כך אצל גדעון.

¹⁶ נראה שהרמב"ם בפירושו למשנה הנ"ל בסוף מסכת ברכות הביין את סופה, בפרט את הציטוט מהפסוק בתהלים קיט: "עת לעשות לה' הפרו תורתך", באופן שונה מאד מרש"י ושאר המפרשים ובשונה ממה שאולי הורגלנו לחשוב. ודאי שיש חידוש בתקנת בועז שמתור לבדך בשם ה', אבל סוף המשנה: "ואומר: אל תבוז כי זקנה אמך, ואומר: עת לעשות לה' הפרו תורתך", אינם באים לנמק

ספר מורה הנבוכים פתיחה – מתי נעזר הרמב"ם בפסוק

והשם יתברך יודע שאני לא סרתי היותי מתירא הרבה מאד לחבר הדברים אשר ארצה לחברם בזה המאמר, מפני שהם ענינים נסתרים, לא חובר כלל בהם ספר זולתי זה באומתנו בזמן הגלות הזה. ואיך אתחיל אני עתה ואחבר בהם? אבל נשענתי על שתי הקדמות. האחת מהם אמרם בכמו זה הענין: "עת לעשות לה' הפרו תורתך", והשנית, אמרם: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".¹⁷

ספרי זוטא במדבר פרק כז – בנות צלפחד והנערה הקטנה

וללמדך באיזה שעה עמדו לפני משה, בשעה שאמרו ישראל למשה: "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (במדבר יד ד). אמר להן משה: והלא כל ישראל מבקשין לחזור למצרים ואתנה מבקשות נחלה בארץ?! אמרו: יודעות אנו שסוף כל ישראל להחזיק בארץ, שנאמר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" - אל תהי קורא כן אלא: הפרו תורתך עת לעשות לה'. וכן הוא אומר: "וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה" (מלכים ב ה ב-ג) - מגיד שאמרה לה: כך וכך מטהרין את העני כך וכך מטהרין את העשיר ... מגיד שהיתה דורשת פרשת נגעים.¹⁸ אבל אין את יודע אימתי היו של בית אביה עושין את התורה? בשעה שאמר להם אליהו: "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים", לקיים מה שנאמר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". אל תהי קורא כן אלא: הפרו תורתך עת לעשות לה'.¹⁹

מסכת יבמות דף צ עמוד ב – המצווה לשמוע לנביא

תא שמע: "אליו תשמעון" (דברים יח טו) - אפילו אומר לך עבור על אחת מכל מצות שבתורה, כגון אליהו בהר הכרמל, הכל לפי שעה שמע לו!²⁰

היתר זה של בועז, אלא רק להזהיר כל העובר על דברי חכמים ותקנותיהם. הרמב"ם מפרש את הפסוק שלנו לענין שכר ועונש גמול וחייב, כפי שהוא ממשיך לבאר באריכות שם (למרות שהוא מציין שזה עניין "ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו" ומבקש מקוראיו שלא יבקשו ממנו לדון בנושא זה כאן). ראו גם הקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה שמזכיר את מעשהו של אליהו כ"הוראת שעה", בלי לציין את הפסוק שלנו: " ... אבל נעשנה עכשיו בלבד כדרך שעושים בית דין בהוראת שעה, כמו שעשה אליהו בהר הכרמל שהקריב עולה בחוץ וכבר נבנה המקדש בירושלים". אם מצאנו נכון ודקדקנו היטב, נראה שרש"י הוא המקשר הגדול של הפסוק שלנו עם אליהו (וגדעון), אבל לא הרמב"ם אשר באופן עקבי לא מוכן להזדקק לפסוק זה ומעמידו על אופן אחר לגמרי ואולי אפילו הפך.

¹⁷ היכן נעזר הרמב"ם בפסוק "עת לעשות לה' "? לא בפירושו למשנה ולא בחיבורו ההלכתי היד החזקה אלא בפתיחתו לספרו בהגות ופילוסופיה, מורה נבוכים! ראו בהערה 12 את דברי הרמב"ם בהלכות ממרים פרק ד על כח חכמים לעקור בהוראת שעה דבר מהתורה: "אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה או לעבור על מצות לא תעשה כדי להחזיר רבים לדת או להציל רבים מישראל מלהיכשל בדברים אחרים עושין לפי מה שצריכה השעה", אך שם הרמב"ם לא מזכיר את הפסוק: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". בשאלת שלום בשם ה' - לא נזכר הפסוק, להצדקה לעיסוק בפילוסופיה - כן. ולחיזוק, באה התוספת: "כל מעשיך יהיו לשם שמים". ואפשר להשלים ולשלב כאן את אמרתו של הרמב"ם בהקדמתו לפירושו למסכת אבות ('שמונה פרקים') כשהוא מסביר את מקורותיו הרב-גוניים: "הם עניינים מלוקטים מדברי החכמים, במדרשות ובתלמוד וזולתו מחיבוריהם, ומדברי הפילוסופים גם כן, הקדומים והחדשים, ומחיבורי הרבה בני אדם". שם הוא מסיים באמרה: "ושמע האמת ממי שאמרה". ומה שנוגע לספרו היד החזקה, ראו מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בענין עוף בדין בשר וחלב והדין אם יש באיסור והחמרה זו משום "בל תוסיף". ראו הלכות ממרים פרק ב הלכה ט. הראב"ד משתמש שם בביטוי "עת לעשות לה' הפרו תורתך", וכן אחרונים שהרחיבו בנושא (ראו למשל פירוש תיבת גומא לפרשת מסעי). אבל לא הרמב"ם. ועד כאן בשיטת הרמב"ם (ובתקווה שלא טעינו) שנראה שראויה לדיון והעמקה בנפרד. נחזור למדרשי חז"ל.

¹⁸ מי אמרה למי? הנערה הקטנה שהייתה בקיאה בפרשת נגעים ואופן הטהרה והרפוי מהם, אמרה לאשת נעמן שאמרה לנעמן שסיפר למלך ארם וביקש רשותו ללכת להתרפא בישראל שהיו אז בעימות אלה עם אלה. והיא ובית אביה תמכו באליהו.

¹⁹ לכאורה מדרש ספרי זה יכול לתמוך בשיטת רש"י ואולי לשמש מקור לה שכן הוא מזכיר את אליהו בהקשר לפסוק שלנו: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". אך מקריאה מדוקדקת נראה שמדרש זה מצטרף לכל הנוקטים בפירוש הפסוק שיש לקום ולחזק את התורה בשעה שהדור כולו מזניח אותה. משום שהפרו תורתך - יש לעשות לה'! שים לב להקבלה הברורה בין בנות צלפחד אשר הולכות כנגד כל הזרם - בני ישראל רוצים לחזור למצרים ובנות צלפחד מבקשות נחלה בארץ ישראל; כך הוא גם עם הנערה הקטנה שידעה לדרוש בדין נגעים, אותה כבר הזכרנו בדברינו [צרעת נעמן וגיחזי](#) בפרשת מצורע. היא ובית אביה "עושים את התורה" וכשאליהו מציג לעם שתי חלופות: ללכת בדרך ה' או הבעל, היא ובית אביה עומדים בקבוצת המיעוט של ההולכים בדרך ה'. זה ההקשר לפסוק שלנו ולא הוראת השעה שנטל אליהו לבנות במה בשעת איסור במות.

²⁰ מקור חשוב למעשהו של אליהו בהר הכרמל, שבנה במה לשעתה בזמן שבבית המקדש בירושלים היה קיים, הוא דרשה של פסוק בתורה עצמה בפרשת הנביא בספר דברים: "אליו תשמעון", ואולי אין צורך לדרשה של הפסוק שלנו מספר תהלים: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" במשמעות שלעתיים יש להפר את ציווי התורה (שיטת רש"י לעיל). ראו גם מדרש ספרי דברים ע פרשת ראה: "הישמר, בלא תעשה. פן, בלא תעשה. פן תעלה עולותיך ... בכל מקום אשר תראה, אבל מעלה אתה בכל מקום שיאמר לך נביא כדרך שהעלה אליהו בהר הכרמל". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) פרשת שופטים: "נביא מקרבך יקים לך ה' אלהיך ... אליו תשמעון. אפילו אמר לך לעבור על אחת ממצות האמורות בתורה כגון אליהו בהר הכרמל הכל לפי שעה. וכן מעשה גדעון בן יואש". כל זה באיזון עדין מול הכלל: "אלה המצות - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה" (יומא פ ע"א). ובאיזון מול חנוכה ופורים שהתחדשו. ובעזרת ה' נזכה להשלים דף שהתחלנו בנושא פרשת הנביא, ספר דברים, פרשת שופטים. אך בעז, גדול הדור וראש הסנהדרין (רות רבה ה י, תנחומא ויצא טו) איננו נביא כאלהו ולפיכך נזקקים המשנה והגמרא בברכות, ובעקבותיהם המפרשים, לפסוקים מהכתובים, משלי ותהילים, על מנת לאושש את הכח שניתן לתלמידי החכמים ולראשי הציבור לתקן תקנות, בתקופה שלאחר תום הנבואה. וכבר אמרו חכמים את המשל על החותם שנביא צריך להביא וחכם אינו צריך (ירושלמי ברכות ד ד).

מסכת סנהדרין פט ע"ב – נביא מוחזק

המוותר על דברי נביא, מנא ידע דאיענש? ²¹ - דיהב ליה אות. ²² - והא מיכה, דלא יחיב ליה אות ואיענש! - היכא דמוחזק שאני. ²³ דאי לא תימא הכי, אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק, אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה ועבדי שחוטי חוץ? אלא: היכא דמוחזק שאני. ²⁴

כלי יקר דברים פרק יז פסוק יא – כסברת המיעוט

"לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל" ... ומטעם זה אמרו חז"ל (סנהדרין יז א) שאין ממנין לסנהדרין עד שיודע לטהר השרץ מן התורה. וטעמו של דבר שאם לפעמים צריכין להוראת שעה לפסוק נגד התורה משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו), אז יכול החכם או הנביא לצרף לסברת עת לעשות לה' אותן מיעוט סברות שכבר נדחו מחמת הרוב ולילך אחר המיעוט כהוראת אליהו בהר הכרמל. אבל אם אין החכם או הנביא יודע שום סברא אל ההיפך, אז לעולם לא יטהרו אפילו בהוראת שעה. ²⁵

סנהדרין מו ע"א, יבמות צ ע"ב – כאשר השעה צריכה לכך

תניא, א"ר אלעזר בן יעקב: שמעתי, שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה - אלא לעשות סייג לתורה. ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים, והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך - אלא שהשעה צריכה לכך; ושוב מעשה באדם אחד שהטיח באשתו תחת התאנה, והביאוהו לבית דין והלקוהו, לא מפני שראוי לכך - אלא שהשעה צריכה לכך. ²⁶

תמורה דף יד עמוד ב – כתיבת התורה שבע"פ

רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא א"ר יוחנן: כותבי הלכות כשורף התורה, והלמד מהן - אינו נוטל שכר. דרש ר' יהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש: כתוב אחד אומר "כתוב לך את הדברים האלה", וכתוב אחד אומר "כי על פי הדברים האלה", לומר לך, דברים שעל פה - אי אתה רשאי לאומרן בכתב, ושבתב - אי אתה רשאי לאומרן על פה. ותנא דבי רבי ישמעאל: כתוב לך את הדברים האלה - אלה אתה כותב, אבל אין אתה כותב הלכות! אמרי: דלמא מילתא חדתא שאני. ²⁷ דהא רבי יוחנן וריש לקיש מעייני בסיפרא דאגדתא בשבתא, ודרשי

²¹ הגמרא דנה יצחק המוותר על דברי הנביא, היינו מי שלא מציינת לנביא ("מפקירם" אומר רש"י), במסגרת שאר המקרים הנמנים במשנה: נביא שקר שמתנבא מה שלא שמע, הכובש נבואתו ונביא שעבר על דברי עצמו. שואלת הגמרא על מי שמוותר על דברי הנביא, כיצד יכול אדם לדעת שאכן זהו נביא ושהוא חייב לציית לו ועוד נענש אם לא ציית?

²² הסבר אחד שנותנת הגמרא, הוא שהנביא נתן אות (או מופת). ראו דברינו [איך נכיר נביא אמת](#) בפרשת שופטים.

²³ הסבר שני, בעקבות השאלה מדוע נענשו חבריו של מיכה הנביא שלא נתן אות על נבואתו, הוא שנביא שמוחזק לנו כנביא אמת אינו צריך אות או מופת. מפרש רש"י שם: "היכא דהוחזק - שהוא צדיק ונביא אמת". ראו על מיכיהו בן ימלה אל מול צדקיהו בן כנענה במלכים א פרק כב ובדברינו [אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד](#).

²⁴ ומי הוא נביא ש"מוחזק" שיש לשמוע בקולו גם כשהוא מורה לעבור "לפי שעה" על מצווה ממצוות התורה? אליהו, זה כבר ראינו במקור הקודם וגם גדעון. ומי עוד? אברהם בעקידה! העקידה היא "הוראת שעה", אחרת אין להבין איך הסכים יצחק לשמוע בקול אביו שאמר לו שהקב"ה נגלה עליו וציווה לשחוט אותו. ועל איזו מצווה "לפי שעה" מדובר? על לא תרצח ועל החובל בעצמו! ראו דברינו [איפה יצחק בעקידה](#) בפרשת וירא.

²⁵ אנחנו עדיין בספר דברים פרשת שופטים, בציווי לשמוע לדברי בית דין הגדול "ככל אשר יורוך", "לא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", הציווי לשמוע בדברי הנביא, האזהרה מנביא שקר ועוד. נושאים מרכזיים שעל כל אחד מהם יש לדון ולהרחיב, וגם פירוש כלי יקר כמפרשים רבים אחרים, נדרש לנושאים מורכבים אלה בהרחבה. (ואף אנו יצקנו בהם מעט מים בדברינו [ככל אשר יורוך](#) וכן על [ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין](#) בפרשת שופטים). בקטע שהבאנו כאן מחדש כלי יקר ואף קובע סייג לעניין זה של הוראת שעה ויכולת להפר את התורה, או לעקור תורה בשעה הנחוצה. הוראת שעה זו מקורה בריבוי הדעות בבית המדרש. יש ימין ויש שמאל - יש דעת מיעוט. ההכרעה להלכה היא נאמר "בימין" במקרה מסוים, והוראת שעה מצטרפת לדעת המיעוט, "לשמאל" במקרים מיוחדים, ונשענת עליה. ראו איך הוא מחבר את כל העניין לדברי הגמרא בסנהדרין יז א לשון רש"י שם: לסנהדרין רק מי שיודע לטהר השרץ מן התורה, אבל משום מה לא נעזר במשנה מפורשת במסכת עדויות פרק א משנה ה: "ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין? הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין שאם יראה בית דין את דברי היחיד ויסמוך עליו". כך או כך, לא הבנו איפה יש דעת מיעוט באליהו בהר הכרמל מי היה שם הרוב ומי המיעוט?

²⁶ חרגנו קצת מהנושא שלנו, אבל זו דוגמא קיצונית לכח של חכמים "לעבור על דברי תורה". בית דין לכאורה נוטלים את החוק לידיים' ומענישים בני אדם שעברו אולי על איסור חכמים (שבות בשבת), אבל לא עברו על שום איסור של התורה. כל זה, מפני "שהשעה צריכה לכך", מפני שאנשים זלזלו בשבת או נהגו בפרצות (בחוסר צניעות) בפרהסיא. שימו לב ללשון הגמרא שמביעה מעין הסתייגות וצורך להצדיק את מעשי החכמים: "ולא לעבור על דברי תורה - אלא לעשות סייג לתורה". ראו לשון רש"י שם: "ולא - שיתכוונו לעבור על דברי תורה לבוד מלבם חיוב מיתה לשאינו חייב, אלא מפני צורך השעה". שלא תאמר שחכמים בודים כאן משהו מלבם ובעצמם עוברים על דברי תורה, שהרי אם הם מחמירים על דברים שלא אסרה תורה ועונשים על דבר שאיננו אסור - זה עצמו נקרא לעבור על דברי תורה. האדם שרכב על סוס בשבת עבר על איסור שבות שהוא מדרבנן ואילו חכמים שכעת מענישים אותו, עוברים על דברי תורה! ומעניין שכאן לא נעשה שימוש בכלל "עת לעשות לה' הפרו תורתך", אלא בכלל: "עשו סייג לתורה". ראו דברינו [עשו סייג לתורה](#) במיוחדים.

²⁷ דבר חדש שלא היה ידוע ואין עליו ידע בע"פ ולפיכך מותר לכותבו. ראו רש"י ומפרשים אחרים שם.

הכי: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קיט קכו).²⁸ אמרי: מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל.²⁹

מסכת גיטין דף ס עמוד א – כתיבת ספרי הפטרה ואגדה

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: אין קוראין בחומשין בבית הכנסת משום כבוד הצבור. ורבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו: האי ספר אפטרותא - אסור למקרי ביה בשבת; מאי טעמא? דלא ניתן ליכתב. מר בר רב אשי אמר: לטלטולי נמי אסור; מאי טעמא? דהא לא חזי למיקרי ביה. ולא היא, שרי לטלטולי ושרי למיקרי ביה, דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש מעייני בספרא דאגדתא בשבתא, והא לא ניתן ליכתב! אלא כיון דלא אפשר – "עת לעשות לה' הפרו תורתך", הכא נמי, כיון דלא אפשר - עת לעשות לה' הפרו תורתך.³⁰

מסכת מנחות דף צט עמוד א-ב – ביטולה של תורה הוא ייסודה

אמר ריש לקיש: פעמים שביטולה של תורה זהו ייסודה, דכתיב: "אשר שברת" (שמות לד א) - אמר לו הקב"ה למשה: יישר כחך ששברת.³¹

ירושלמי ברכות פרק ט הלכה ה – אלקנה כדגם לחזוק האומה

אמר רבי זעירא: אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים. הדא הוא דכתיב: "ועלה האיש ההוא מעירו וגו'" – "עת לעשות לה' הפרו תורתך". רבי נתן מסרס קראי: הפרו תורתך עת לעשות לה'... תני רבי שמעון בן יוחי אומר: אם ראית את הבריות שנתיאשו ידיהן מן התורה מאד, עמוד והתחזק בה ואתה מקבל שכר כולם מה טעמא: הפרו תורתך עת לעשות לה'.³²

²⁸ ראו גמרא יבמות עב ע"ב שר' יוחנן לא הכיר את מדרש ספרא – תורת כהנים שריש לקיש ור' אלעזר בן פדת הכירו. ²⁹ ראו הנוסח בילקוט שמעוני תורה פרשת כי תשא רמז תד: "מוטב תעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל". מהי האות האחת? הע"ן של "על פי"? ראו גם יבמות עט ע"א: "מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל תחלל שם שמים בפרהסיא" ושם מדובר בהלכה אחת, במצווה אחת של התורה ("לא ימתו אבות על בנים"). לעניינינו, הפסוק: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" נדרש לעניין כתיבת התורה שבע"פ. ראו פירוש רבי בחיי בן אשר לפסוק שם בשמות פרק לד: "ורבינו הקדוש שחבר המשנה ולמד אותם ברבים וכתבוה הכל בימיו, כוונתו היתה כדי שלא תשכח תורה מישראל שראה הרשעה מתפשטת בעולם וישראל מתפזרין בגלות, על כן הותר לו לעשות כן משום שנאמר: (תהלים קיט קכו) עת לעשות לה' הפרו תורתך". בגמרא שם מדובר בתיקון נוסח המשנה שבראש פרק שני בתמורה שרב יוסף (שהיה בבבל) הציע ורב דימי רצה לשלוח לו אגרת על כך וגם על כך ערערו. וכבר הארכנו לדון במדרש זה בדברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) בנושא כתיבת התורה שבע"פ, בפרשת כי תשא. ראו גם הדף [כתיבת ספרי אגדה](#) בדפים המיוחדים ובמקור הבא.

³⁰ עוד לפני העלאת המשנה והתלמוד על הכתב, היו כבר כותבים חומשים (ספרי תורה נפרדים לכל חומש) וספרי אגדה (המדרשים שלנו! אגדה לפני הלכה לצד הדרשות בציבור). ראו מה עשה ר' חייא בכתיבת חומשים לתלמידים לצרכי לימוד בגמרא בבא מציעא פה ע"ב. ראו גם מסכת סופרים טז י: "דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד, כולם נתנו מרועה אחד, רועה אחד אמרו, וכולן מצילין אותן מפני הדליקה; וספרי אגדתא אף על פי שלא נתנו ליכתב, מצילין אותן מפני הדליקה. מה טעם? עת לעשות לה' הפרו תורתך". ראו בהמשך הגמרא בגיטין שם עמוד ב, את הדיון מה רוב ומה מיעוט האם התורה שבכתב היא הרוב והמיעוט הוא התורה שבע"פ ("מרובין הן הדברים הנדרשין מן הכתב מן הדברים הנדרשין מן הפה", ירושלמי פאה פרק ב דף יז). וכאמור הארכנו כאמור לדון בנושא זה בדברינו [כתוב לך את הדברים האלה](#) ואכמ"ל.

³¹ רבים מביאים מקור זה כביטוי, אולי חריף ביותר, של המוטיב: "עת לעשות לה' הפרו תורתך" במובן של הצורך בעקירה, הפרה או ביטול של דין תורה במקרים מיוחדים, מה גם שריש לקיש משתמש בלשון: "פעמים", היינו שיש (עוד) מקרים כאלה. אך באמת, נראה שכאן לפנינו מוטיב אחר הקשור ליחס לתלמיד חכם שסרה, לדימוי של מי שבעט ויצא מבית המדרש, אשר הוא כמו הלוחות השבורים. ראו שם הקטע לפני דברי ריש לקיש: "אשר שברת ושמתם בארון - תני רב יוסף: מלמד, שהלוחות ושברי לוחות מונחין בארון; מכאן, לתלמיד חכם ששכח תלמודו מחמת אונסו, שאין נוהגין בו מנהג בזיון. אמר ריש לקיש: פעמים וכו'". כך או כך, נזכיר שוב את המדרש בו בחר רש"י לסיים את פירושו לתורה, בעקבות ספרי דברים פסקא שנו: "לעיני כל ישראל - שנשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם, שנאמר: ואשברם לעיניכם. והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר: אשר שברת, יישר כחך ששברת" (רש"י דברים לב יב). ראו דברינו [אשר שברת](#) בפרשת כי תשא וכן [רש"י האחרון על התורה](#) בפרשת וזאת הברכה.

³² חזרנו לדרשת מדרש ספרי לעיל (בנות צלפחד והנערה הקטנה מארץ ישראל) ולפירושים השונים שהבאנו בהערה 3 תחת פירושו של רש"י ואולי גם לאמירתו הלל הזקן: "בשעת המכניסין - פזר, בשעת המפזרים - כנס" (אמירה שניתנת לפירושים שונים כפי שהערנו לעיל). ראו מדרש שמואל (בובר) פרשה א, בעקבות הירושלמי: "תני רבי שמעון בן יוחי אם ראית ישראל שפשטו ידיהן מן התורה, עמוד ותחזק בה, ואת זכי (ואתה תזכה) ליטול שכר כולם, מאי טעמא? הפרו תורתך עת לעשות לה'. אמר רבי יוסי בר רבי אבין אם נתישנה תורתך בפיך אל תבוז עליה. אמר רבי זעירא אם נזדקנה אומתך אל תבוז עליה, כשם שהיה עושה אלקנה כשהיה מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה, לא בדרך שהיה עולה בשנה זו היה עולה בשנה אחרת, אלא כל שנה ושנה היה עולה בדרך אחרת, בשביל לשמע את ישראל לשילה, לפיכך הכתוב מיחסו, ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה בן ירוחם בן אליהוא בן תחו בן צוף אפרתי (שמואל א' א' א'). חפשו קשר בין אלקנה ובעז ולא מצאנו מלבד זאת שאלקנה הוא אביו של שמואל שמכתיר את דוד למלך, ובעז הוא סבא רבה של דוד. יש כנראה הבדל של דור ביניהם, אך לנו נראה שמבין שניהם עולה ניחוחה של ארץ ישראל בתקופת השופטים, זה מהר אפרים וזה מבית לחם יהודה, זה בחוג השבועות וזה בראש השנה (הפטרות היום הראשון). זאת ועוד, שמואל נכדו של אלקנה הוא שכתב הן את ספר שופטים והן את מגילת רות, ספר היחוסין של בית דוד (בבא בתרא יד ע"ב).

מדרש תהלים (בובר) מזמור קיט – לימוד התורה

"עת לעשות לה' הפרו תורתך" - מהו עת לעשות לה' ? אל תאמר לכשאפנה אשנה, אלא בכל שעה ושעה הוי עושה. אמר הקב"ה: לא תאמר כן, אלא סרס המקרא ודרשהו: הפרו תורתך - עת לעשות לה'. אם ראית הדור שהניחו את התורה ורפו ידיהם ממנה מיד נשתכחה התורה, אותה השעה עשה אותה, לכך נאמר: "עת לעשות לה' וגו'".³³

חג שמח ולימוד פורה ומהנה מחלקי המים

מים אחרונים: עוד יש הרבה בספרות הראשונים והאחרונים בנושא שבחרנו לדון בו לכבוד רות ומגילתה. למיטיבי לכת הקדשנו [דף השלמות](#).

---

³³ וההמשך שם: "על כן אהבתי מצותיך וגו'. כך אמר דוד: אוהב אני תורתך יותר מכל זהב ומפז. למה? לפי שאין עומד הממון והזהב והפז ביום הדין. וכן הוא אומר: כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם וגו' (יחזקאל ז יט). וכן הוא אומר: לא יועיל הון ביום עברה וגו' (משלי יא ד), אפילו דינו יוצא למיתה התורה שלמד בה היא משיבה את נפשו, שנאמר: תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו' (תהלים יט ח). אמר דוד: בשבילכם אהבתי את התורה, שנאמר: על כן אהבתי מצותיך וגו' ". וכולנו נעשה לה' ונשיב נפשנו בלימוד התורה בליל חג השבועות ובכל השנה כולה.